

Dr. Varjasi József Gyula

KODÁLY ZOLTÁN EGYHÁZI KÓRUMŰVEI
Kodály gyerekkori neveltetése és kapcsolata
az egyházi zenével

Kodály Zoltán édesapja, Kodály Frigyes 13 gyermekes családból származott, szenvedélyes amatőr hegedűs és kamarazene játékos volt. A győri Bencés Gimnáziumban érettségizett jelesen 1870-ben. A bencés atyáktól nem csak tudományt, de igazi jellemnevelést is kapott, amiért örökké hálás volt. A családban két orsolyita rendi szerzetesnővér is volt, akikről Kodály így emlékezett: „sokáig nem jutott eszembe, hogy két apáca nagynéném naponta imádkozik érttem, hogy megmaradjak a hitemben”.

Édesanyja, Jaloveczky Paulina, Jaloveczki Ferenc lengyel származású kecskeméti fogadós leánya, hatgyermekes családból származott, édesapja zongorázott, leánykorában énekelni is tanult. Hegedűs férjével rendszeresen muzsikált. Műsorukon klasszikus szonáták is szerepeltek.

Kodály Frigyes
1853-1926

Jaloveczky Paulina
1857-1935

A szülők nagy gondot fordítottak a 3 gyermek nevelésére. Kodály Emiliát (Zoltán nővérét) Szobon a vincés nővérek iskolájába járatták. Az otthoni légkörben természetesen volt jelen a hit és a zene. *„Egy nyári alkonyatkor, amikor szobánkon vörös és aranyszínű fény ömlött el, szüleim egy darabot játszottak. Három vagy négyéves lehettem, s a zongora lábánál hevertem a padlón. Akkor ért az első és legmélyebb zenei benyomás. Később megtudtam, hogy Mozart F-dúr hegedűszonátája volt a kompozíció.”* A Kodály család otthonában nem csak Mozart, Haydn, Beethoven, Schubert és Mendelssohn kamaraműveinek hangjai adtak igazi, nemes szellemi táplálékot a gyermek Zoltánnak.

1892 májusában a Kodály család Nagyszombatba költözött, ahol Kodály az érseki főgimnázium növendéke lett. Ez a gimnázium olyan lelkiséget árasztott, mely a növendékek egész életére óriási hatást gyakorolt. Legkedvesebb tanára a hittanára, Toldy Béla volt. Példája egész életére szóló, kitörölhetetlen nyomot hagyott benne. Mély hittel, felkészültséggel, az ősegyház szellemében oktatott, s a hittanon kívül éneket tanított, és zenekart is vezetett. Kodály maga így nyilatkozott róla: *„Csodálatos ember volt! Hogy ilyen a hitem, részben neki is köszönhetem.”* Itt az iskolában örök érvényű igazságok alakítják ki látásmódját, az évezredek átfogó görög-latin klasszikus gondolkodás, és a keresztény, krisztusi gondolkodás. Ezek egymásba fonódva alakították ki a cáfolhatatlan gondolkodás alapját, a hit tudatos megvallását és a magyar haza tudatos szolgálatát – vallja később, amikor ezt ajánlja a Győri Bencés Gimnázium tanulóinak: *„tegyétek magotokéivá tanáraikot időt álló tanítását, a magyar ezer évet. Enélkül nincs magyar nevelés.”*

Kodály kezdettől fogva részt vett az énekkarban, s vasárnaponként mint fiúénekes énekelt a Székesegyházban. Toldy Béla a fiatal Kodályt nemcsak mint hegedűst, majd csellistát foglalkoztatta a zenekarban, hanem kompozíciós kísérleteiben is bátorította. Kodály leginkább a komponálással szeretett foglalkozni. Zenei téren önmaga nevelője volt. 10 éves korában kezdett hegedülni, közben néhány zongoraórát kapott egy rokonától. Iskolatársaival vonósnégyesezni akart, de mivel nem volt csellistájuk, gyorsan megtanult csellózni is: egyszerűen egy gordonkaiskolából megtanulta a gyakorlatokat. Majd hangszeret cserélt: átadta egy társának a csellót, és ő folytatta a brácsával.

Véletlenül ismerkedett meg Bach zenéjével. Egy özvegyasszony kottákat adott el a városban. Itt bukkant rá Kodály a Wohltemperiertes Klavier két kötetére, amit azonnal megvett, majd – féléves zongorázás után – végig játszotta a 48 prelúdiumot és fűgát. Néhány Beethoven-szonátát hallás után kotta nélkül tanul meg, egy billentyű leütése nélkül. De legnagyobb öröme

a székesegyház gazdag kottatárában való búvárkodás volt. „Nagyszombatban új élmény forrásra leltem az egyházi zenében a székesegyházban még megvoltak egy valamikor virágzó zenei élet nyomai” „Még számos kiadatlan kéziratos másolt partitúrát találtunk... Köztük volt Beethoven C dúr miséje is, ez a jól írt másolat volt az első Beethoven partitúra, amelyet tanulmányoztam” (1930-ban ezt vezényli Budapesten.) Aztán kezébe került Liszt Esztergomi miséje. Ez volt a másik kedvenc tanulmánya. Ebben az időben szerzeményeit, miséjét s egy nyitányát előadatja Toldy Béla, a gimnázium paptanára. Kodály szeretett ministrálni. Számára mély meggyőződés volt a liturgiában való teljes részvétel, egy olyan eszköz, amelynek révén az oltár közelében lelkesége egyre mélyülhetett. Hamar megtanult orgonálni is, s a diákmisék orgonistája lett. Tanulmányait jeles érettségivel fejezte be, majd a Zeneakadémiára és a Bölcsészettudományi Kar magyar-német szakára is jelentkezett. Felvételt nyert a budapesti Eötvös-kollégiumba is.

Az egyházi népénekek hatása Kodály zeneszerzői tevékenységére

Kodály több kórusművének ihletője a katolikus népének volt. A Hozsanna kottás népénekeskönyv 2. 44. 87. 294/A 294/B. énekeit dolgozta át kórusművekké.

Harmatozzatok égi magasok	Harmatozzatok
Fényességén e mai napnak	Vízkereszt
Ah, hol vagy magyarok	Ének Szent István királyhoz
Ó jöjj, ó jöjj el	Adventi ének
Föltámadt Krisztus e napon	Sík Sándor Te Deuma

A Harmatozzatok című kórusművet egynemű- és vegyeskarra is feldolgozta. A Vízkereszt egynemű karra íródott. Az Ének Szent István királyhoz c. kórusmű hat féle változatban is megjelent: a) Egyszólamú orgonakíséretes, b) férfikari c) női kari d) nagy vegyeskari, e) fiú-vegyeskari és f) kisebb vegyeskari feldolgozásban is. Az Adventi ének egy francia misekönyvben leköttázott dallamra épül.

A zsoltárok feldolgozása kórusra

50. zsoltár 1-6. vers	Miserere
55. zsoltár	Psalmus Hungaricus op. 13
150. genfi zsoltár	A 150. genfi zsoltár
124. Genfi zsoltár	Az Izrael ezt nyilván mondhatja
33. genfi zsoltár	Nosza, ti istenfélő hívek
126. genfi zsoltár	Mikor a fogságból Isten
121. genfi zsoltár	A 121. genfi zsoltár
50. genfi zsoltár	Az 50. genfi zsoltár
114. genfi zsoltár	A 114. genfi zsoltár

A kereszténység körében a zsoltárkultusz kezdete a 4. századra tehető. Szent Ágoston (Aurelius Augustinus) is a zsoltárokat ajánlotta liturgikus használatra, mondván: „*Az tud igazán Istenről énekelni, akit maga Isten tanított meg rá.*” A zsoltárokat tehát elsősorban azért tartották különösen nagy becsben, mert ezek az énekek magából a Szentírásból származtak. Így a középkorban is mindvégig a zsoltároskönyv volt a fő énekeskönyv. Kálvin már 1536-tól tervezte Genfben az anyanyelvű éneklés bevezetését. Munkatársait buzdítva, 1562-re létrehozta a Genfi Zsoltároskönyvet.

Kodály elsőként az 50. zsoltár 1-6 versét zenésítette meg, amely a Kodály vegyeskari kötetben nem jelent meg. Ez a kórusmű a kettős kórusra írt **Miserere**. Kodály eredetileg több tételre osztva az egész zsoltárszöveget meg szerette volna komponálni, a 2. és 3. tétel azonban töredék maradt. Az 1. tétel, a Miserere 1903. szeptember 10. előtt keletkezett.

A genfi zsoltárok közül Kodály hetet dolgozott fel. A *Bicinia Hungarica* sorozatban három zsoltár, a 33., a 124. és a 126. feldolgozása található. 1936-ban készült el a nőikari kompozíció, a 150. genfi zsoltár; a vegyeskari kompozíciók közül 1943-ban a 121. genfi zsoltár, és 1948-ban az 50. genfi zsoltár; végül 1951-ben, a pozsonyi úti orgona szentelésére készült a hangszerkíséretes 114. genfi zsoltár.

Az **50. genfi zsoltár** „a capella” kórusmű. Magát a zsoltárt régen adventi zsoltárként is emlegették. A dór hangnemű zsoltárdallam bemutatása, a gyülekezeti éneklés mintájára, unisono történik, a két magas fekvésű szólamban, a szopránban és tenorban, g-dórban. A második vers feldolgozása valójában

kétszólamú. A cantus firmus a mély szólamokban, unisono szólal meg (alt és basszus), a magas szólamok egyszerű ellenponttal követik, c-dórban. A polifonikus indítású harmadik strófa fokozatosan homofon feldolgozássá alakul és egy négy ütemes záró résszel g-dórban, de a záró akkordban nagy tercen áll meg. A második rész merész hangnemi váltással kezd: félhanggal lentebb indítva a zsolnárdallamot, h-dórba ugrik. Minden új zsolnártárs feldolgozása egy-egy kvinttel mélyebb hangnembe visz. A záró rész visszavezet g-dórba. A mű a végén nyolc szólamra szélesedik ki.

A 114. **zsolnár** az Egyiptomból való kivonulás csodálatos eseményeiről szól. Isten népének test szerinti szabadulása a rabságból előre vetíti a hívőknek Krisztusban beteljesült valóságos és teljes megszabadulását. A zsolnár költői képei Isten erejét, hatalmát sugározzák. Szavától megrettenve a tenger „hátra áll”, a Jordán vize visszafelé folyt, a hegyek szökődöttek, mint a barátok. Hatalmas ereje a kősziklából vizet, életet fakasztott.

Egyházi néphagyományok, népszokások ihlette kórusművek

Magyar népi imádságos ének	Jelenti magát Jézus
Adománygyűjtő népszokás	Pünkösdlő
Újesztendőt köszöntő népszokás	Újesztendőt köszöntő
Betlehemezés (Volly István gyűjtése)	Angyalok és pásztorok
Betlehemezés (Volly István Gyűjtése)	Karácsonyi pásztortánc
Népi szöveg	Örvendjen az egész világ.

Versek

Sík Sándor (Te Deum, Vízkereszt); Szedő Dénes (Jézus és a gyermekek, Miatyánk, Adventi ének, Első áldozás, Naphimnusz); Balassi Bálint istenes verse (Szép könyörgés); Batizi András: Jövel Szentlélek Úristen; Szkhárosi Horváth András: Sémmit nē bānkódjál (férfi, női, vegyeskar); vagy Szent Ambrus himnusza Sík S. fordításában: a Szent Ágnes ünnepére (1945, a zárdafőnöknő névnapjára). A népi kompozíciók is telve vannak egyházi vonatkozásokkal, illetve népszokásdallamok feldolgozásai. Pünkösdlő (pünkösdi cantio); Jelenti magát Jézus; Esti dal; Angyalok és pásztorok; Karácsonyi pásztortánc; Újesztendőt köszöntő (női, illetve vegyes karra); vagy Lengyel László Boldogasszony-kórus

Gregorián kapcsolatok

Első áldozás; de pl. a Sík Sándor Te Deuma alapkoncepciójában, szerkezetében és dallamával is utal a gregorián Te Deumra. (A „Hála légyen” refrén az 1531-es Cantus Catholici Feltámadási népénekére is utal).

Misekompozíciók

A Missa brevis orgonakiséretes változata 1942-ben, a zenekari változata pedig 1948-ban készült el. A Magyar mise egyszólamú orgonakiséretes kórusmű, mely gyakran elhangzik katolikus misék alatt.

Kodály egyházi kórusműveinek összefoglaló táblázata, melyet Sapszon Ferenc *Kodály Zoltán egyházi művei c. összeállításából* vettem.

Cím	Előadók	Évszám	Szövegforrás	Nyelv	Megjelenés	Egyéb
1. Ave Maria	női kar, vonósok, orgona	1898	Liturgia	Latin	1997 ZMK Négy fiatalkori kórusmű	Kézirata: Mátyás templom kottatár
2. Stabat Mater	Ffi; vegyes	1900 1962	Liturgia	Latin	1997 ZMK	Vegyeskari letét: Bárdos L ill. Sulyok Imre
3. Assumpta est – offertórium	Bar. szóló, v. kar, zenekar	1901	Liturgia	Latin	1997 ZMK	Kézirata: Mátyás templom kottatár
4. Miserere	Kettős vegyeskar	1903	50. zsoltár 1-6. vers	Latin	1997 ZMK	
5. Psalmus Hungaricus op. 13	T. szóló; vkar; gy. kar, zkar, orgona.	1923	55. zsoltár Kecskeméti Vég Mihály	magyar	UE; ZMK	Pest-Buda egyesítése 50. évf. 1923 Vigadó nov. 19 vezényel: Dohnányi

6. Jelenti magát Jézus	Gyermekkar Férfikar	1927 1929	népi	magyar	UE; OUP; MK 1944 MK	
7. 5 Tantum ergo	gy.kar; orgona	1928	liturgia, Aqui. szt. Tamás	latin	UE; MK; ZMK	Toldy Bélának ajánlva. (Elé org. preludium 1929- ben)
8. Pünkösödölő	gyermekkar	1929	népi, + kanció	magyar	OUP; MK	
9. Újzesztendőt köszöntő	gyermekkar Vegeykar	1929 1961	népi	magyar	1929 OUP; MK 1961 OUP	
10. Pange lingua	Gyk.+org v.kar, Orgona	1929	liturgia, Aqui. szt. Tamás	latin	UE	
11. Vízkereszt	gyermekkar	1933	Népének, Sík S	magyar	UE; OUP; MK	
12. Jézus és a kufárok	vegeykar	1934	Biblia	magyar	UE; MK	
13. Ave Maria	női kar	1935	Liturgia	latin	UE; MK	
14. Harmatozzatok	gy. v nőikar	1935	népének, Sík S.	magyar	MK	
15. Angyalok és pásztorok	kettős gy.kar	1935	népi	magyar- latin	UE; MK	
16. Karácsonyi pászortánc	gy.kar + furulya	1935	népi	magyar	MK; 1936 UE	

17. Budavári Te Deum	4 szóló; v.kar; zenekar; org.	1936	Liturgia	Latin	UE;	Bem: Mátyás tpl. 1936. szept. 2 vez: Sugár Viktor Buda visszavétel 250. évf.
----------------------	----------------------------------	------	----------	-------	-----	--

18. A 150. genfi zsoltár	gy. ill. női kar	1936	zsoltár	magyar, francia	MK	Theodor de Béze –Szenci M. Albert
19- Ének Szent István királyhoz	a) 1sz + org. b) Férfikar c) női kar d) nagy vegyes e) fiú-vegyes f) kisebb vegyeskar	1938	népének Bozókóy énekeskönyv	magyar	MK; ZMK; BH	Szt. I. halálának 900. évford.
19- (Esti dal)	Gy.kar; Ffi, vegyeskar	1938 1939	népdal	magyar	MK;	Eredeti címe: Esti ima Vegyeskari letét Bárdos L.
20. Sēmmit ně bānkódjāl	férfikar női kar vegyeskar	1939	Szkhárosi Horváth A. 16.sz.	magyar	MK; BH	Vegyeskari változat Arany S. kérésére 1952-ben készült
21. Boldogasszony köszöntője; Szent Mihály	2 sz. gyermekkar	1939	(Szedő D.)	magyar	A Naptestvér éneke c. füzet MK	
22. Admonicionis Diacodi	ének – zg.	1941	/Később: Első áldozás/	Latin	MK.	

23. Örvendjen az egész világ.	2 sz. gy.kar	1937 - 42	Karácsonyi népi	magyar	Bicinia Hungarica I/1	
24. Miatyánk (Boldog Isten...)	2 sz. gy.kar	1937 - 42	Szedő D.	magyar	Bic. H. I/60 3 sz. Szent István Társulat	1961. változat 3 szólamra: Tóth J. Megjelent: Kórusok Könyve 1977

25. Krisztus feltámadása	2 sz. gy.kar	1937 - 42	Cantus Cath. 1651	magyar	Bic. H. III/114	
26. Az Izrael ezt nyilván mondhatja	2 sz. gy.kar	1937 - 42	124. genfi zsoltár 1551	magyar	Bic. H. III/115	
27. Bocsásd meg Úristen	2 sz. gy.kar	1937 - 42	Balassa B. XVI. sz. dal-lam	magyar	Bic. H. III/116	
28. Nosza, ti istenfélő hívek	2 sz. gy.kar	1937 - 42	33. genfi zsoltár	magyar	Bic. H. III/116	
29. Mikor a fogságból Is-ten	2 sz. gy.kar	1937 - 42	126. genfi zsoltár	magyar	Bic. H. III/118	
30. Ha meg-sokasodik a bűn	2 sz. gy.kar	1937 - 42	Misz Tótfalu-si Kis Miklós	magyar	Bic. H. III/120	M. Tótfalusi Kis Miklós: Siralmas pa-nasz 1697

31. Néhány mű a Biciniából	2 sz. gy.kar		Szedő D. szövegével	magyar	A., „Szép Jézus” ban MK.	Hol legeltetsz; Reszket a ró-zsafa; Rossz a Jézus kis csiz-mája; Tücsök szól; Búza, arany- szemű búza
32. Első ál-dozás	Ének - or-gona ve-gyeskar	1942 1943	Szedő D. XII. sz – i greg. dallam	magyar	MK; BH	
33. (Szép Könyörgés)	vegyeskar	1943	Balassi B. Is-tenes verse	magyar	MK; BH	

34. Adventi ének	Ének - orgona; vegyeskar	1944 1943	XVIII. sz-i francia mise-könyv liturgia, Szedő D. for- dítása	latin; magyar	MK; BH	
35. A 121. genfi zsoltár	vegyeskar	1943	zsoltár; Szenci M. A.	magyar	MK; BH	
36. Missa brevis	Vegyeskar; org. v. zene- kar	1944	Liturgia	Latin	BH; ZMK	Bem: (org) 1945. febr. 11 : Bem: 1948. szept. 9. Worces- ter, Katedrális vez: Kodály

37. Könyör- gés	3 sz. egy- nemű	1945	„Csodás- érem” fo- ház	magyar		
38. Szent Ágnes ünne- pére	3 sz. egy- nemű	1945	Szt. Ambrus Sik S.	magyar	Kézirat; 1972 ZMK	
39. Jézus és a gyerme- kek	ének - org	1947	Biblia, Szedő D.	magyar	Kerényi- Szedő: Ki- relejszom	
40. Adora- tion /később: Naphim- nusz/	vegyes	1948	Zsidó lit. dal- lam	héber ill. Magyar Szedő Dénes	Cserép- falvi	
41. Az 50. genfi zsoltár	vegyeskar	1948	zsoltár	magyar	MK	

42. A 114. genfi zsoltár	vegyeskar + orgona	1951	zsoltár	magyar	ZMK 1958 BH	Clement Marrot – Szenci M. Albert szöveg
43. Jövel Szentlélek Úristen	vegyeskar	1961	Batizi András	magyar	Kézirat; 1968 Baptista Egyh. Evangélimi Vegyeskarok	
44. Sík Sándor Te Deum	vegyeskar	1961	Sík S. verse	magyar	BH	Sík S. aranyimiséjére
45. Media vita	vegyeskar	1962	vers; a cím liturg. responzorium középkori könyörgés nyomán	latin; magyar, Lukin L.)	BH	Seiber Mátyás halálára
46. Magyar mise	ének - orgona	1966	Liturgia	magyar	Szent István Társulat	Bem: Egyetemi tpl. 66. okt. 11 Kistérségi M; vez: Tóth J.
47. (Laudes organi)	Vegyeskar - orgona	1966	XII. sz-i szekvencia	latin	BH. ZMK	Bem. 1966, Atlanta (1967 Pécs)